

MOKOSJ, DE OERSLAVISCHE GODIN VAN DE VRUCHTBAARHEID

Elise Vos

Samenvatting

Een van de in vele culturen bekende vruchtbaarheidsgodinnen was de Slavische Mocosj. Ze was de gebiedster van de duisternis, verbonden met vocht en water, beschermster van vrouwelijke taken zoals spinnen en wassen, en werd aanroepen voor de vruchtbaarheid van akkers, dieren en mensen. Mocosj werd als enige vrouwelijke "oerslavische" godheid opgenomen in de staatscultus van grootvorst Vladimir (976 - 1015). Nog in diezelfde periode werden haar cultus en cultusplaatsen echter gechristianiseerd. dat gebeurde in het bijzonder onder de vorm van de heilige Pareskeva Piatnitsa, maar de typische Mocosjverering bleef nog eeuwenlang verder leven onder het volk, in het bijzonder de vrouwen. De Slavische vruchtbaarheidsgodin werd, net als haar Germaanse en Romeinse collega's Freya en Venus, in het bijzonder op vrijdagen geëerd.

41

Inleiding

Oude en in de vergetelheid geraakte godheden leren ons veel over het toenmalige volk dat hen in antieke tijden aanbad. We leren wat belangrijk was voor hen: vruchtbaarheid, voortplanting van mensen en gewassen, fysieke sterkte, veiligheid, en zelfs expansiedrift en oorlogvoering. Alles wat de mens nodig had om verzekerd te zijn van zijn bestaan kon hij linken aan de welwillendheid van één of meerdere goden.

Eén van de meest primaire behoeften van de mens om zijn voortbestaan te garanderen, was de fertiliteit. Vanzelfsprekend zou uit deze noodzaak de creatie en aanbedding van een vrouwelijke godheid ontstaan. In het oude Rusland kreeg deze godin vorm in de figuur van Mocosj (Мокошь).

In het kader van de eerder verschenen artikels in VM&D “De Russische Demonologie” (nr. 1/2 2008) en “Bolotnik en Polodnitsa: de Moerasgeest en de Middagvrouw in het Oosten en het Westen” (nr. 3/4 2009) zullen wij in deze bijdrage verder bouwen op de internationale wereld van de spiritualiteit, godsdienst en cultuur. We zullen een licht werpen op de enige vrouwelijke, “oer-Russische” godheid in grootvorst Vladimirs (976-1015) heidense staatscultus.

Situering: Vladimirs pantheon in Kiev-Rusland

In 980 richtte grootvorst Vladimir in Kiev op een heuvel zes houten afgodbeelden op van evenveel goden: Perun (de hoofdgod die tegelijkertijd god van donder en bliksem was), Chors, Dazjbog, Stribog, Semargl en Mokosj¹. Deze laatste naam in het rijtje wijst op de enige vrouwelijke godheid tussen de mannelijke deïteiten.

Aan deze beelden werden offers gebracht. Hedendaagse historici zijn het er nu over eens dat de instelling van dit pantheon een artificiële zet was van de vorst omwille van politieke doeleinden. Acht jaar later liet hij zich namelijk dopen en deed het christendom zijn intrede in Kiev-Rusland (Godsdienst verenigt het volk, welke het ook is). Daardoor werden de beelden op brute wijze vernietigd. Het beeld van Perun werd zelfs aan de staart van een paard vastgebonden, van de heuvel gesleept en met stokken geslagen.

Op dezelfde heuvel werd na verwijdering van de beelden een kerk opgericht, gewijd aan de Heilige Wasili (Basilius). De theorie van Lotman en Uspenski blijft hier overeind: een oude cultusplaats bleef zijn gewijde karakter behouden. De inhoud bleef hetzelfde (aanbidding van een godheid), enkel de naamgeving veranderde (Basilius). Oude gebruiken leefden dus verder in een nieuw jasje.

Mokosj is de enige godheid uit Vladimirs pantheon, wiens cultus eeuwen na de kerstening in de Russische volkscultuur bleef bestaan.

Varianten van haar naam die voorkomen zijn Makosj (Макошь), Makesj (Макешь), Mokosja (Мокоша), Mokusja (Мокуша) en Makusja (Макуша).

Eigenschappen en betekenis

Mokosj' wortels gaan terug tot de oer-Slavische tijden. Zij is de gebiedster van de duisternis. In het hedendaagse Russisch kunnen we Mokosj herleiden tot “mokryj” (мокрый), wat “nat, vochtig, doorweekt” betekent en de kern van het wezen van deze deïteit uitmaakt. Haar naam is verbonden aan vocht(igheid) en water. Dit is vanzelfsprekend verbonden aan de vruchtbaar-

heid van gronden en het volk. Bijgevolg bestendigde Mokosj het voortbestaan van het volk, zorgde zij voor een sterk nageslacht en vruchtbare en bloeiende akkers. Zij was de beschermster van alle vrouwelijke taken, vooral van het spinnen en weven. De vrijdag was aan haar gewijd, net als bij de Germaanse Freya en de Romeinse Venus.

Er was echter ook een waarschuwing verbonden aan de bescherming van deze godin. Vrouwen die taken, zoals spinnen en kleding wassen, uitvoerden op vrijdag werden gestraft. Het verbod op het uitvoeren van deze taken op deze dag werd zelfs tot het begin van de twintigste eeuw in sommige Russische dorpen in ere gehouden. Vooral tijdens de Grote Vasten werd haar toorn gevreesd.

Na de kerstening werd steevast nog rekening gehouden met Mokosj. Ze werd vereerd op geheime bijeenkomsten onder vrouwen. Deze samenkomsten werden geleid door ingewijde priesteressen. Zowel rijk als arm gaf zich over aan de verering van Mokosj. Bijgevolg kregen dames tijdens het biechten vaak vragen met betrekking tot de verering van deze godheid voorgeschoteld. Voor de orthodoxe priesters verwerd Mokosj, zoals de andere heidense goden, tot een kwaadaardige en schadelijke demon.

De beeldvorming rond deze deïteit kon net als haar naam variëren. In Noord-Rusland werd zij Mokosja/Mokusja (Russisch: Мокoша/Мокуша) genoemd en werd ze als een vrouw met een groot hoofd en lange armen voorgesteld, die de huizen binnendrong en garen spon als de huisvrouw deze zonder gebed had achtergelaten. Bijgevolg mocht in geen geval onafgewerkt garen 's nachts blijven liggen. Anders zou Mokosj ze beginnen spinnen! Op borduurwerken vinden we haar voorgesteld met in elke hand een kam om het vlas te kammen of zijn haar handen vervormd in kammen.

Wat kon men doen om deze macht te behagen? Voor men bijvoorbeeld begon met het scheren van de schapen, werd een plukje wol aan Mokosj geschonken. Wanneer de schapen echter bij nacht en ontij begonnen te verharren, werd er gelooft dat Mokosj de schapen zelf aan het scheren was.

Mokosj werd dan wel meestal als een onzichtbare godin beschouwd, maar men kon haar aanwezigheid in huis opmerken door het gezoem van de spinrokken.

Erfenis: Paraskeva Pjatnitsa

Na de kerstening nam de orthodoxe heilige Paraskeva Pjatnitsa² vele functies van haar heidense tegenhanger over. Ook zij strafte vrouwen die het verbod van het werken op vrijdag schonden. Spinnen was nog steeds verboden, maar ook het witten van de typische Russische kachel en het kammen van de haren. Op vrijdag was het echter wel toegestaan handel te drijven.

De band met het water (de logische link met vruchtbaarheid) bleef ook bij deze heilige bestaan. Dit zien we terug in late gebruiken, zoals het werpen van garen in een waterput bij wijze van offer aan Paraskeva. Op het einde van de negentiende eeuw werd in Oekraïne de traditie in ere gehouden om voor deze heilige wat voedsel klaar te zetten. 28 oktober was haar feestdag; dan werd het voedsel opgesmukt met honing.

Noten

1. Het substantief “bog” (бор) betekent “god”.
2. “Пятница” (Pjatnitsa) betekent “vrijdag” en verwijst naar de dag van de week waarop deze godheid/heilige vereerd werd.

Bronnen

De godsdienst der Slaven. Vyncke Frans. J. J. Romén & Zonen; 1969.

Славянские мифы. Смирнов Ю.И. Паритет; 2009.

В краю домовых и леших. Персонажи русских мифов. Левкиевская Елена. ОГИ; 2009.

Мифы русского народа. Левкиевская Елена. АСТ; 2000.